

1834/1250 TARİHLİ NÜFUS DEFTERLERİNE GÖRE KÜTAHYA SANCAĞINDA REAYA NÜFUS ¹

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 10, Sayı 19, 2019
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 03.10.2018 Yayına Kabul Tarihi: 16.03.2019

Lokman AYDIN
Öğretim Görevlisi
Kafkas Üniversitesi
Susuz Meslek Yüksekokulu
lokman14@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5871-9929

ÖZ | 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılması üzerine devletin asker ihtiyacını karşılamak ve malî durumunu tespit etmek maksadıyla nüfus sayımları yapılarak, Müslim ve gayrimüslim erkekler nüfus defterlerine kaydedilmeye başlanmıştır. Osmanlı ülkesinde bu anlamda ilk genel nüfus sayımı 1831 yılında tamamlanmış ve daha sonrada nüfus yoklamaları şeklinde kayıtlar güncellenmiştir. Yapılan sayımlarla birlikte tutulan nüfus defterleri merkeze gönderilmeye başlanınca da İstanbul’da ve taşrada konu ile ilgili teşkilat yapıları oluşturulmaya başlanmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nde Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı, Kütahya Kazası Reaya Nüfus Defteri adıyla, 1250 tarihli ve NFS.d./1622 numara ile kayıtlı defter, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi olan ve 1841 yılından itibaren Hüdavendigâr vilayetine merkezlik yapmış olan Kütahya kazasının çeşitli mahallelerinde yaşayan gayrimüslim nüfusun tespiti açısından en önemli kaynaktır. Bu çalışmada bu deftere dayanarak Kütahya’da yaşayan gayrimüslim nüfus hakkında bir inceleme ve değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus Defterleri, Kütahya Sancağı, Kütahya Kazası Reaya Nüfus

JEL Kodu: N95, R23, Z13

Alanı: İktisat

Türü: Araştırma

DOI:10.9775/kauibfd.2019.022

Atıfta bulunmak için: Aydın, L. (2019). 1834/1250 tarihli nüfus defterlerine göre Kütahya sancağında reaya nüfus. *KAÜİBFD*, 10(19), 533-558.

¹ Bu makale 05-08 Eylül 2018 tarihleri arasında Üsküp/Makedonya’da düzenlenen III. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresine sunulan sözlü bildirinin genişletilmesi suretiyle hazırlanmıştır.

NON-MUSLIM POPULATION IN KUTAHYA ACCORDING TO 1834 POPULATION RECORDS

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 10, Issue 19, 2019
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 03.10.2018 Accepted Date: 16.03.2019

Lokman AYDIN
Lecturer
Kafkas University
Susuz Vocational School of
Higher Education
lokman14@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-
5871-9929

ABSTRACT

In 1826, upon the abolition of the Janissaries, the census was carried out in order to meet the military needs of the state and to determine its financial status and started to be recorded in the population books of Muslim and non-Muslim men. The first general population census was completed in 1831 in the Ottoman territory in this sense, and later the records were updated in the form of population surveys. When the population books kept together with the counts started to be sent to the center, organizational structures related to the subject started to be formed in Istanbul and in the provinces. Kütahya was the center of the Anatolian Beylerbeylik since the second half of the 15th century and the center of Hüdavendigâr province since 1841.

In the Prime Ministry's Ottoman Archives, Hüdavendigâr State, Kütahya Sanjak, Kütahya Kazası Reaya Population Book and the book registered with NFS.d./1622 are the most important sources for the determination of non-Muslim population living in various parts of Kütahya accident in 1834. Based on this book, an examination and evaluation of the non-Muslim population living in Kütahya was carried out in this study.

Keywords: *Population Registers, Kütahya Sanjak, Kütahya non-Müslim Population*

Jel codes: *N95, R23, Z13*

Scope: *Economics*

Type: *Research*

Cite this Paper: Aydın, L. (2019). Non-muslim population in Kutahya according to 1834 population records. *KAUJEASF*, 10(19), 533-558.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde vergilerin düzenli toplanması, vergi mükelleflerinin tespiti amacıyla sayımlar yapılmış ve bu sayımların sonuçları tahrir defterlerine kaydedilmiştir. Bu sayımların ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte Çelebi Mehmed döneminde 1415 yılından sonraki tarihlerde Arnavud-İli sancağına ilişkin bir tahrir yapıldığı kuvvetle muhtemel olmakla birlikte buna ilişkin kayıtlar günümüze ulaşamamıştır. Günümüze ulaşan en eski tahrir defteri yine Arnavud-İli sancağına ait olan H. 835 (1431) tarihli defterdir (İnalçık, 1987, s. XV).

Nüfus ve arazi tahrir defterleri Osmanlı devlet düzeninin ve teşkilatçılığının en önemli göstergelerinden birisidir. Devletin idarî ve ekonomik yapısının sağlıklı işlemesi bu tahrirlerin sistemli bir şekilde yapılması ve kayıtlarının düzenli tutulması ile yakından ilgili olmuştur. Böylece memleketin en ücra köşelerine kadar devlet otoritesi hâkim kılınmıştır. Bu tahrirler padişah değişikliği, vergi gelirlerinde meydana gelen değişikliklerin tespit edilmesi, kayıt dışı kalan gelirlerin kayıt altına alınması, dirliklerin padişah beratlarına göre yeniden düzenlenmesi gibi durumlarda yenilenmekte ya da ortalama otuz-kırk yılda bir nesil değişimi dikkate alınarak tekrarlanmaktaydı (Barkan, 1940; İnalçık, 1987, s. XVIII).

16. yüzyıl sonlarından itibaren içeride ve dışarıda yaşanan sorunlar sonucu tımar sisteminin önemini kaybetmeye başlaması ile birlikte daha önceki dönemlerde olağanüstü hallerde alınan avarız vergisi olağan hale gelince klasik tahrir usulünün yerini avarız tahrirleri aldı. Bu tahrirlerde avarız ve cizye yükümlüsü reayanın tespiti birlikte yapılarak, her yörede vergi yükümlüsü erkekler hane sahibi, mücerred ve muaf olarak kaydedildi. Birinci elden kaynak olma özelliği taşıyan klasik tahrir ve avarız defterleri, şehir ve kasaba adları, mahalleler, buralarda yaşayan halkın meslekleri, belli başlı gelir kaynakları, isimleri, şöhretleri ve muafiyetleri hakkında bilgiler içermektedir (Öz, 2010).

15 ve 16. yüzyıllara ait tahrir defterleri nüfus tespitinde de kullanılan en önemli kaynaklar arasında yer almıştır. Hane esasına göre evli ve bekar erkeklerin kaydedildiği bu defterlerden hareketle şehirlerin nüfusu ve dönemlere göre nüfus hareketliliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda şehirlerin sosyal ve ekonomik durumları hakkında çıkarımda bulunmak mümkün olmaktadır (Koç, 2007).

17. yüzyılda devlet teşkilatındaki bozulmalar tahrir kayıtlarının tutulmasına yönelik hassasiyetin kaybolmasına, devlet gelirlerinin hesapsız bir

şekilde tasarruf edilerek gelir dağılımındaki adaletin bozulmasına yol açmıştır (Barkan, 1940).

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıldan itibaren nüfus kayıtları daha farklı bir bakış açısı ile tutulmaya başlanmış ve önceki dönemlerde esas olan vergi gelirlerini tespit etmek, arazi dökümü yapmak ve askere almak gibi amaçlardan öte nüfus miktarını tespit edip sosyo-ekonomik veriler elde etmek amaçlanmıştır. Bu anlamda yapılan ilk nüfus sayımlarına 1828-1829 yılında başlanmışsa da bu girişim yarım kalmıştır. 1831 sayımında daha önceki tahrirlerde olduğu gibi sadece erkek nüfus sayılmış ve Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile ortaya çıkan asker ihtiyacı ile ilgili planlama yapmak ön planda tutulmuştur. Bu sayımlarda tutulan defterlerin İstanbul'a gönderilmesi üzerine hem İstanbul'daki bu defterlerle ilgili işleri yürütmek hem de taşra da nüfus işlemlerini ve hareketliliğini takip edip doğan, ölen, göç edenleri ya da başka yerlerden o bölgeye gelenleri tespit etmek amacıyla teşkilatlar oluşturulmuştur. İstanbul'da 1831'de Ceride Nezareti, eyalet ve sancaklarda ise Defter Nazırlıkları bu maksatla kurulmuştur. Defter nazırlıklarının nüfus kayıtları ile ilgili yaptıkları düzenlemeleri 6 ayda bir merkeze bildirmeleri zorunlu tutularak kayıtların güncel tutulması amaçlanmıştır (Güneş, 2014 Kış).

1831 yılı nüfus sayımının askerlik açısından beklenen sonucu vermemiş olması 1844 yılında yeni bir sayımın yapılmasını zorunlu kılmıştır. Ancak bu sayımın sonuçları resmî olarak açıklanmamıştır. 1844-1870 yılları arasında Rumeli'de, Anadolu ve Suriye'de farklı tarihlerde nüfus sayımları yapılmış, 1870'te genel bir nüfus sayımı için çalışmalara başlanmışsa da bu sayım gerçekleştirilememiştir. 1881-82 yıllarında başlayan sayımın sonuçları 1893 yılında dönemin padişahı II. Abdülhamid'e rapor halinde sunulmuştur. Bu sayımda vergi ve askerlik amacı dışında nüfusun nitelikleri tespit edilmeye çalışılmış ve kadınlar ilk kez sayıma dâhil edilmiştir. Bu sebeple Osmanlı modern anlamda yapılan ilk nüfus sayımı olarak kabul eden araştırmacılar vardır. 1903-1906 nüfus sayımında ise insanlar buldukları yere göre değil daimi ikametlerine göre kayıt altına alınmış nüfus kayıtlarının tutulduğu Atik Defterlerin yerini mahalle esasına göre oluşturulan nüfus kütükleri almıştır (Çimen, 2012).

Bu çalışmada Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda bulunan 1250/1834 tarihli ve NFS.d. (Nüfus Defterleri) 1622 numaralı Hüdavendigâr Eyaleti, Kütahya Sancağı Kütahya Kazası Reaya Nüfus Defteri esas alınmıştır. Reaya nüfusunun etnik yapıları, isimleri, yaşları, meslekleri, ödedikleri cizye miktarları, nüfus hareketleri ve ölüm oranları belirlenerek sosyo-ekonomik durumlarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Reaya nüfus oranları ile

NFS.d.1619 numaralı ve 1250/1834 tarihli Kütahya Sancağı, Kütahya Kazası Müslim Nüfus Defterlerinde bulunan Müslüman nüfus oranları karşılaştırılmak suretiyle Kütahya merkez mahallerinin demografik yapısı tespit edilmiştir. Bu sayımlarla ortaya konulan verilerin daha sonra yapılan sayımlarla karşılaştırılması Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişte Kütahya'nın demografik yapısında meydana gelen değişimleri ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

2. 20. YÜZYILA KADAR KÜTAHYA'NIN İDARİ VE DEMOGRAFİK YAPISI

Kesin olarak II. Murad döneminde 1429 yılında Osmanlı hâkimiyeti altına giren Kütahya, 1451 yılından beylerbeylik teşkilatının kaldırıldığı 1833 yılına kadar Anadolu Beylerbeyliğinin merkezi olmuştur (Varlık, 1980, 30). 1520 yılında Kütahya'da merkezde 28 mahalle bulunmakta olup 1531'de mahalle sayısı 33'e, 1571'de ise 40'a yükselmiştir. 1520'de bu mahallelerde 138'i mücerred olmak üzere 1060 gerçek hane bulunmaktadır. Şehrin merkez nüfusu yaklaşık 5400 civarındadır. Bunlar arasında 145 Ermeni, 26 Rum ve 15 Yahudi haneden oluşan yaklaşık 930 civarında gayrimüslim yaşamaktadır (Varlık, 2002,581-582).

Kütahya sancağına ait avarız defterlerine göre 1622-1623'te Kütahya'da Çukur, Hüseyin Paşa, Paşam, Servi, Ahi Erbasan, Ahi Mustafa, Gönan, Cedid, Pirlar, Şehre Küstü, Börekçiler, İshak Fakih, Balıklı, Sultanbağı, Hacı İbrahim, Kadı Şeyh, Meydan, Ahi Evran, Polad Bey, Hacı İlyas, Bölücek, Efendi Bola, Çerçi, Cemaleddin, Ahi İzzeddin, Dükkancıklar, Bezirciler, Hacı Ahmed, Maarif, DibeK, Bey, Küçük Orta, Büyük Orta, Lala olmak üzere 34 mahalle bulunmaktadır. Bu defterlerde Çerçi Mahallesi vergi mükellefleri Mahalle-i Çerçi Müslüman ve Mahalle-i Çerçi Kefere olmak üzere ayrı ayrı kayıt altına alınmışlardır. Bu kayıtlara göre Kütahya merkez kaza nüfusu 1520 yılına oranla % 300 oranında azalmış ve yaklaşık 1355'e düşmüştür. Bunun temel sebebi Celali İsyanlarının bölgede etkili olması ve yerel yöneticilerin halka yönelik baskıları sebebiyle göçlerin yaşanmış olmasıdır.

1675-1676 tarihli Kütahya avarız defterine göre Kütahya merkez kazasında 33 mahalle ile kale efradı kayıt altına alınmıştır. Şehrin yaklaşık nüfusu 3.540 olarak tespit edilmiştir. Bu dönemde tımar sistemindeki bozulmalarla birlikte köylerden kentlere göçlerin yaşanması kırsalda nüfus azalmasına şehir merkezlerinde ise artışa yol açmıştır. 1675-76 yılı kayıtlarına göre Kütahya'da yaklaşık 2.965 Müslüman, 575 gayrimüslim yaşamaktadır. Gayrimüslim nüfusun toplam nüfusa oranı % 16'dır. Lala, Küçük Orta, Çerçi Kefere mahallelerinde kayıt edilenlerin tamamı gayrimüslimlerden oluşmaktadır (Aydın,

2016 Nisan).

17. yüzyılda Anadolu'da yaygınlaşan Celali İsyanları Batı Anadolu'da etkili olmuş ve Sadaret Kaymakamı Hafız Ahmed Paşa beylerbeylik merkezi olan Kütahya'ya gönderilerek bu bölgedeki olaylar bastırılmaya çalışılmıştır. 18. yüzyılda beylerbeylik merkezi olarak idari konumunu devam ettiren Kütahya'da, üç defa sadrazamlık yapan Hekimoğlu Ali Paşa 1725-1757 yılları arasında farklı tarihlerde beş defa valilik yapmıştır. 1758-1760 tarihleri arasında Kütahya'da valilik yapan Muhsinzâde Mehmed Paşa iki defa sadrazam olmuştur. Hacı Ahmed Paşa, Yeğen Mehmed Paşa ve Lale Devri'nin önemli isimlerinden Yirmisekiz Çelebi Said Mehmed Paşa sadrazamlık yapmış valiler arasında yer alır. İki defa kaptan-ı deryalık yapan Cezayirli Hasan Paşa 1773-1774'te Anadolu valisi olmuştur. 18. yüzyılda Kütahya'da 71 farklı isim valilik yapmıştır. Bunlar arasında birden fazla bu göreve getirilenler olmuştur (Uzunçarşılı, 1932). Dolayısıyla ortalama valilik süresi bir yıl kadardır. Gerek bu durum gerek merkezi otoritenin zayıflaması ile birlikte halka yapılan baskı ve zulüm bölgede karışıklıklara yol açmıştır. 1788 yılında İstanbul'dan Kütahya'ya gelen birisi valiliğini ilan ederek idarenin başına geçmiş ancak sahte emir ve senetlerle geldiği anlaşıldığından idam edilmiştir.

19. yüzyılda Kütahya, Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın isyanı sebebiyle önemli gelişmelere sahne olmuştur. Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa şehri işgal etmiş ve uzun müzakerelerden sonra taraflar arasında Kütahya Antlaşması imzalanarak işgale son verilmiştir. 1848 İhtilalleri ile birlikte Avrupa'da başlayan gelişmeler Kütahya'nın milletlerarası siyasette ön plana çıkmasına yol açmıştır. Macar Milli Hareketi'nin öncüleri Osmanlı Devleti'ne sığınınca mülteciler Kütahya'ya gönderilerek 1851 yılına kadar burada kalmışlardır (Yıldız, 1981).

1833'te muhassıllık teşkilatı kurularak liva haline getirilen Kütahya 1839'da Eskişehir ve Afyonkarahisar ile birlikte birleştirilerek feriklik makamı olmuştur. 1841'de kurulan Hüdavendigâr vilayetinin 1867 yılına kadar merkezliğini yapmıştır. 19. yüzyıl başlarından, müstakil sancak haline getirildiği 1915 yılına kadar merkez kazası Eskişehir, Uşak, Simav ve Gediz kazalarını içine alan bir sancak olarak devam etmiştir (Varlık, 2002, s. 583). Cumhuriyetin ilk yıllarında il merkezi olan Kütahya'nın 1927 yılı sayımında merkez nüfusu 8.569 erkek, 8.713 kadın olmak üzere toplam 17.282 olarak tespit edilmiştir (Umumî Nüfus Tahriri, 1929, s. 17).

3. 1250/1834 TARİHLİ KÜTAHYA NÜFUS DEFTERLERİ

1834 yılına ait iki nüfus defterinden NFS.d. 1619 numaralı, ciltli ve 158

varaktan oluşan defterde Hüdavendigâr Eyaleti Kütahya kazasında bulunan 33 mahallede yaşayan Müslüman nüfus kaydedilmiştir. Defterin kapağında *Defter-i Nüfus-ı İslâm Nefs-i Kütâhîye Der-Taraf-ı Anadolu Tâbi'i Oda-i Cerîde* ifadesi yer almaktadır. Sayfa bn.2'de defterde kaydı yer alan 33 mahallenin isimleri herhangi bir başlık kullanılmadan tablo halinde yazılmış, altlarında kırmızı kalemle mahallelerin defterin hangi sayfalarında buldukları gösterilmiştir. Bu defterde kayıtlı mahalleler şunlardır: Çukur, Ahi Mustafa, Ahi Erbasan, Paşam, Servi, Sultan Bağı, Saray, Polad Bey, Dibek, İshak Fakih, Hacı Ahmed, Ahi İzzeddin, Efendi Bola, Gönan, Bölücek, Çerçi Müslüman, Şehre Küstü, Pirlar, Dükkâncık, Lala Hüseyin Paşa, Bezirciler, Cedîd, Maarruf, Kadı Şeyh, Cemaleddin, Ahi Evran, Börekçiler, Meydan, Hacı İbrahim, Balıklı, Kale-i Sagır (Kale-i Cedîd), Hisâr Altı, Kale-i Bâlâ (Kale-i Kebîr). Bu defterdeki kayıtlara göre 1.013 Müslüman erkek nüfus ile en kalabalık mahalle Bölücek olurken Çukur mahallesi 47 erkek ile en az Müslüman nüfusa sahip mahalle olmuştur. Deftere kayıtlı Toplam 7.678 olan erkek Müslüman bulunmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri NFS.d. 1622 numaralı Reaya Nüfus Defteri, toplam 52 varaktan meydana gelmiş olup, ciltlidir. Birinci sayfada *Hüdavendigâr Kütahya Livası Nefs-i Kütahya* başlığı altında Kütahya kazası mahallelerinin tablo halinde fihristine yer verilmiştir. Bu tabloda 12 mahalle yer almaktadır. Kütahya reaya nüfus defterinde Rum, Katolik ve Ermeniler ayrı başlıklar altında gösterilmiştir. İslam dünyasında yönetenler dışında kalan ve vergi yükümlüsü olan halkı ifade eden reaya tabiri XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim tebaa için kullanılmıştır. (Öz, 2007, 490)

Kayıtlarda izlenen yöntem şu şekildedir. Öncelikle fihriste gösterilen sıraya uygun olarak *Çerçi Müslüman Mahallesi'nin Rum Reayalarını Beyan Şod* (NFS.d. 1622/1b) örneğinde olduğu gibi her mahalle için başlık yazılmış ve 0-100 yaş arası erkekler kayıt altına alınmıştır. Genel olarak her satıra beş kişi gelecek şekilde birbirini takip eden sıra numaraları verilmiştir. Sıra numaralarından sonra varsa ailenin lakabı yani şöhreti, adı ve baba adı yazıldıktan sonra üst kısımda sin: yazılarak kırmızı mürekkep ile yaşı kaydedilmiştir. Ödeyeceği cizye miktarı cizyesi: *Ala*, *Evsat* ya da *Edna* olarak gösterilmiştir.

Genel olarak 0-9 yaş arası olanlara *sabi*, 10-16 yaş arası olanlara *ya da tezkireli*, notları düşülerek cizyeden muafiyetleri belirtilmiştir. Fakat bunlardan bazılarının sonraki yoklamalarda durumu üzerinde kırmızı mürekkep ile düzeltmeler yapılmıştır. Mesela önce tezkireli olan bir kişinin yanına evsat yazılarak, güncellenmenin yapıldığı tarih not düşülmüştür. Genellikle 16-20 yaş arası olanlar ise *Genç* olarak kaydedilmiştir. Bunun hemen yanında kişinin mesleği ile ilgili, *derzi*, *divarcı*, *fincancı*, *kuyumcu* vb. bilgilere yer verilmiştir.

Kişilerin fiziksel özellikleri ile ilgili *kara, kumral, sarı, ince, koca* ب (bıyıklı) ya da ص (sakallı) kısaltmaları yazılmıştır. Müslüman ahalinin kaydedildiği defterde yer alan *uzun boylu, orta boylu* gibi tanımlara reaya nüfus defterinde yer verilmemiştir. Gençler için ise Anadolu’da yaygın olarak kullanılan bıyığı yeni terlemiş tabirini karşılayan *Ter* ب (bıyıklı) ifadesi dikkat çekmektedir. Sağır, dilsiz, topal, amâ ve yekçeşm (bir gözü olmayan) gibi engelli olanlar ile fakir, alil (hasta), esir-i firaş (yataktan kalkamayacak derecede hasta olan), mefkud (kaybolmuş, yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen), düyun-ı firar (borcundan dolayı kaçmış) olanlar isimlerin hemen üst kısmında belirtilmiştir. Ayrıca başka yere göç edenler için de ..... *mahallesine nakl-şod* şeklinde açıklama yapılmıştır. Aynı aileden oğlu, kardeşi ya da başka yakınları göç edenler için *keza* yazılmakla yetinilmiş başka bir açıklama yapılmamıştır. Kaydedilen kişilerin çocukları için, isimlerinin başına oğlu, diğer *oğlu*, kardeşleri için *kardeşi, diğer kardeşi*, damadı için *damadı*, torunu için *torunu* gibi açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Vefat edenler ile ilgili olarak *fevt* yazılarak ismi ve kendisi ile ilgili açıklayıcı bilgi verildikten sonra ölüm tarihi not edilmiştir. Her mahallede yaşayan nüfus kaydedildikten sonra “.....*Mahallesinin Tahrir Olunan İşbu Tahrire Gelineye Kadar Helak/Mürd Olan Reayalârını Beyan-ı Şod*” başlığı altında 1246-1250 yılları arasında o mahalle halkından vefat edenlerin kayıtlarına yer verilmiştir.

4. 1250/1834 TARİHİNDE KÜTAHYA MAHALLERİNDE YAŞAYAN REAYA NÜFUS

Millet kavramı Osmanlılarda klasik dönemden itibaren bir dine ve mezhebe bağlılığı ifade etmek için kullanılmış olup, günümüzde olduğu gibi etnik ya da lisanî anlamda birlik anlamında kullanılmamıştır. Örneğin Ermenilerin hepsi tek bir millet olarak görülmemiş, Gregoryen ve Katolik olarak iki millet şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Gregoryenler Ermeni olarak adlandırılırken, Ermeni Katolikler, Katolik olarak anılmıştır. (Ortaylı, 2005, 66). Osmanlılarda gayrimüslim cemaatlerin ileri gelenlerine yaşları ve tecrübeleri dikkate alınarak *kocabaşı* adı verilmiştir. Mahalle veya köy halkı tarafından seçilen kocabaşılara 1831 yılı nüfus sayımında buldukları köylerde yaşayanların nüfus kayıtlarını tutma ve bir defter halinde merkeze sunma gibi görevler verilmiştir. Muhtarlık sisteminin yaygınlaşmasına kadar bunların statüsü devam etmiş bir nevi muhtarlık görevini yerine getirmişlerdir (DİA, 2002).

Kütahya’ya ait 1250/1834 tarihli nüfus defterlerinden 1619 numaralı defter (NFS.d.1619/v.1-156) Müslüman, 1622 numaralı defter ise reaya nüfus defteridir. (NFS.d.1622/v.1-52) Kütahya reaya nüfus defterinde Rum, Ermeni ve Katolikler yer almaktadır. 1619 Müslüman 1622 Reaya nüfus defteri kayıtlarına göre Müslüman ve Reaya nüfusun (Rum, Katolik, Ermeni) mahallere göre

dağılımı Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: Mahallere Göre Kütahya'da Müslüman ve Reaya Nüfus Dağılımı

Mahalle	Müslüman	Rum	Katolik	Ermeni	Mahalle	Müslüman	Rum	Katolik	Ermeni
Çukur	47	0	0	0	Küçük Orta	0	0	134	81
Ahi Mustafa	185	0	2	3	Büyük Orta	0	0	76	220
Ahi Erbasan	166	0	4	110	Pirler	201	0	0	0
Paşam	139	0	0	0	Dükkâncık	143	0	0	0
Servi	291	0	0	0	Lala Hüseyin	519	74	36	223
Sultan Bağı	193	0	0	0	Bezirciler	164	0	0	0
Saray	565	0	0	0	Cedîd	212	0	0	0
Polad Bey	180	0	0	0	Maarruf	131	0	0	0
Dibek	57	0	0	0	Kadı Şeyh	73	0	0	0
İshak Fakih	93	0	0	0	Cemaleddin	276	0	0	0
Hacı Ahmed	92	0	33	64	Ahi Evran	271	154	0	0
Ahi İzzeddin	79	0	0	0	Börekçiler	466	0	0	0
Efendi Bola	81	0	0	0	Meydan	537	0	0	0
Gönan	161	0	0	0	Hacı İbrahim	155	0	0	0
Bölücek	101	0	0	32	Balıklı	183	0	30	70
Çerçi Müslüman	152	535	0	0	Kale-i Sagir	132	0	0	0
Çerçi Kefere	0	329	0	0	Hisâr Altı	148	0	0	0
Şehre Küstü	339	0	58	160	Kale-i Bala	345	0	0	0
					Toplam	7.678	109	373	963
					Nüfus		2		

Müslüman ahalinin kaydedildiği 1842-43 tarihli nüfus defterine göre Kütahya'da 33 mahallede bulunan 3.047 hanede toplam 7.197 erkek nüfus tespit edilmiştir (Bozkurt, 2018, s. 39) . 1834'te 7.678 Müslüman erkeğin kayıt altına alındığı dikkate alınırsa geçen yaklaşık on yıllık süre içerisinde az miktarda da olsa Müslüman nüfusta bir azalma olduğu görülmektedir.

4.1. Kütahya'da Yaşayan Rum Reaya:

Kütahya'da yaşayan Rumların toplam sayısı 1092'dir. Çerçi Müslüman

ve Ahi Evran Mahallelerinde Müslüman ahali ile birlikte yaşayan Rumlar, Lala Hüseyin Paşa Mahallesi Müslüman, Katolik ve Ermenilerle aynı mahallede yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Çerçi Kefere ve Ahi Evran mahallelerinin tek sakini ise Rumlar olmuştur.

Çerçi Müslüman Mahallesi, Müslüman erkek nüfus 152, Rum reaya erkek nüfus 535'tir. Mahallenin adı Müslüman olsa da nüfusun % 78'i Rumlardan oluşmaktadır. Rum reayanın 98'i sabi, 62'si genç olarak tabir edilen kişilerden oluşmuştur. Defterde kayıtlı en yaşlı Rum reaya 85 yaşındadır. Bu mahalleden 5 kişi Ahi Evran Mahallesi, 24 kişi Çerçi Kefere Mahallesi nakil gitmiştir. Kütahya kazası dışına giden 8 kişi bulunmaktadır. Bunlardan 7 kişi Bursa'ya, 1 kişi Emet kazasına göç etmiştir. 7 kişi alil, 1 kişi fakir, 1 kişi sağır ve fakir, 1 kişi yatalak hasta, 1 kişi firar etmiş, 2 kişi kayıp olarak kaydedilmişlerdir. Deftere yaşları ile birlikte kaydedilen 471 reaya bulunmaktadır. 64 reayanın yaşları çeşitli sebeplerle defterde gösterilmemiştir. Yetişkinlerden 80 kişi kara bıyıklı, 41 kişi sarı bıyıklı, 37 kişi kumral bıyıklı, 2 kişi koca bıyıklıdır. 36 kişi de ter bıyıklı olarak kaydedilmiştir. Sakallı olanların sayısı sadece 12'dir. (NFS.d. 1622/1b-11b)

Müslümanlar ve Rumların birlikte yaşadığı Ahi Evran Mahallesi'nde Rumlar 154 erkek nüfusa sahipken Müslümanlar 271 kişi ile % 64'lik bir oranla çoğunluğu oluşturmuşlardır. Rum reaya arasında 34 sabi, 20 genç, 1 alil ve 1 mecnun, 1 mefkud, 1 yekçeşm bulunmaktadır. En küçük olan 1 yaşında, en yaşlısı 75 yaşındadır. Ahi Evran mahallesinden 8 kişi Çerçi Müslüman mahallesi 1 kişi Bursa'ya nakil olmuştur. Yetişkin erkeklerin 25'i kara bıyıklı, 10'u sarı bıyıklı, 3'ü kumral bıyıklı ve 13'ü ter bıyıklıdır. 7 Rum reaya da sakallıdır (NFS.d. 1622/20a-22b).

Yalnızca Rumların yaşadığı Çerçi Kefere Mahallesi'nde 329 erkek nüfus bulunmaktadır. Bunların en küçüğü 1 yaşında en büyüğü 75 yaşındadır. Sabi nüfus 83, genç 33'tür. Yetişkin erkeklerin 45'i kara bıyıklı, 38'si sarı bıyıklı, 18'i kumral bıyıklı ve 2'si koca bıyıklıdır. Bıyığı yeni çıkmaya başlayan ter bıyıklı sayısı 27'dir. 7 kişide sakallıdır.(NFS.d. 1622/11b-17b)

Müslüman, Rum, Katolik ve Ermenilerin birlikte yaşadığı tek mahalle olan Lala Hüseyin Paşa'da toplam 852 erkek bulunmaktadır. Müslümanlar 519 kişi ile % 61'lik bir orana sahiptir. Onları 223 kişi ve % 26'lık oran ile Ermeniler takip etmektedir. Rumlar 74 kişi ile % 9, Katolikler 36 kişi ile %4'lük oranı oluşturmuşlardır. Rum reaya 1-85 yaş aralığındadır. Toplam 74 Rum reayadan 20'si sabi, 1'i alil, 11'i genç olarak kaydedilmiştir. 40 yaşın üzerinde sadece 7 Rum reaya vardır. Yetişkin Rumların 10'u kara bıyıklı, 3'ü sarı bıyıklı, 5'i kumral

bıyıklı ve 4'ü ter bıyıklı olarak kaydedilmiştir. 1 kişi de aksakalıdır. (NFS.d. 1622/18a-19b)

Reaya deftere kaydedilirken özellikle başka mahallere göç edenlerden yaşları yazılmayanlar olmuştur. Bu nedenle defterde isimleri kayıtlı olanların tamamının yaşını tespit etmek mümkün olmamıştır. Yaşları tespit edilenlerin mahallere göre yaş aralıkları hem yaş grupları arasında uyumlu bir süreklilik olup olmadığı hem de ortalama yaşam süresinin tespiti açısından önem arz etmektedir. Rum reayanın yaş aralıklarına göre dağılımı Tablo 2'te gösterilmiştir

Tablo 2: Kütahya'da Rum Reayanın Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Mahalle	0-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	91-100	Top.	En yaş.
Çerçi Müslüman	128	118	78	77	33	27	6	1	3	0	471	85
Ahi Evran	45	32	22	16	11	7	3	2	0	0	138	75
Çerçi Kefere	94	60	52	49	18	12	4	4	0	0	293	75
Lala Hüseyin Paşa	22	13	15	10	3	1	1	0	2	0	67	85
Toplam	289	223	167	152	65	47	14	7	5	0	969	
Oranı %	30	23	17	16	7	5	1	1	1	0	100	

Rumların yaş aralıklarına göre dağılımı incelendiğinde 0-10 yaş aralığında sabi olarak kabul edebileceğimiz nüfus mahallere göre % 27-33 arasında değişmekte ve bu yaş aralığında toplam 289 çocuk bulunmaktadır. 11-20 yaş aralığında toplam 223 kişi vardır ve bunların oranları % 19-25 arasında değişmektedir. 21-30 ve 31-40 yaş aralığında ise oranlar % 16-17'lere geriliyor. Bu durum çocuk ölüm oranlarının yüksek olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. 40-60 yaş aralığında %5-6'lara düşen ve 60-80 yaşları aralıklarında % 1'lere kadar inen oranlar ortalama insan ömrünün 40 yaşların altında olduğunun da bir göstergesidir.

Reaya nüfus daha çok şehir merkezlerinde oldukları için tarım ve hayvancılıktan uzak zanaatkâr olup geçimlerini bu yolla sağlamaktadırlar. Kütahya'da yaşayan Rum reaya arasında duvar ustalığı, dülgerlik, boyacılık ve çamurculuk gibi inşaat işleri, terzilik, abacılık, bakırcılık, bardakçılık, camcılık gibi zanaat dalları ile enfiyecilik, çerçicilik, kazazlık, yağcılık gibi ticari faaliyetler yaygındır. Mahallere göre mesleklerin dağılımı Tablo 3'te

gösterilmiştir.

Tablo 3: Kütahya’da Rumların Mesleklere Göre Dağılımı

Mahalle	Terzi	Duvarcı	Bakırcı	Abacı	Çamurcu	Kürekçi	Dülger	Yağcı	Bazergan	Çerçi	Kazzaz	Destici	Diğer ²
Çerçi Müslüman	63	67	35	41	21	31	23	12	7	13	6	0	13
Ahi Evran	18	27	4	0	8	2	0	5	4	4	6	1	1
Çerçi Kefere	47	61	14	1	8	0	4	7	9	3	2	0	7
Lala	10	10	2	1	1	3	1	1	2	0	0	8	0
Toplam	138	165	55	43	38	36	28	25	22	20	14	9	21
Oranlar %	22	27	9	7	6	6	5	4	4	3	2	1	3

Reaya isimleri nüfus defterine kaydedilirken isimlerin başına meslekleri, varsa belirleyici fiziksel özellikleri ya da aile isimleri eklenerek yazılmışlardır. Mahallere göre yaygın olarak kullanılan aile isimleri ve şunlardır:

Çerçi Müslüman Mahallesi: Kocabıyıköğlu, Kocabaşoğlu, Çiloğlanoğlu, Canım Arslanoğlu, Çolakoğlu, Tataroğlu, Yağşioğlu, Sarioğlu; *Ahi Evran Mahallesi:* Mimaröğlu, Papasoğlu, Akbabaoğlu, Gübelekoğlu, Karamalakoğlu, Börekçioğlu; *Çerçi Kefere Mahallesi:* Çulhacı, Adalıoğlu, Takıroğlu, Mercimekoğlu, Deli Arslanoğlu, *Lala Mahallesi:* Arslanoğlu, Çulluoğlu, Barutçuoğlu, İksircioğlu, Andavallioğlu, Şeytancıkoğlu

Kütahya ve çevresinde Müslümanlar arasında günümüzde yaygın olan çocuklara dedelerinin isimlerinin verilmesi uygulamasının 1834’te reaya arasında da yaygın olduğu için aynı isimler sık rastlıyoruz. Bu dönemde Rumlar arasında yaygın olarak kullanılan isimler şöyle sıralanmaktadır: Anastaş, Yorgi, Kirya, Kiryako, Bıraş, Nikola, Yovani, Elya, Vasil, İstavri, Kostan /Kostanti, Simyon, Dimitri, Mihayil, Hırlino, Andon, Nazar, Sove, Gavril, Yasef, Eftemiyos, Esber, İptol, Zahirya, Atnaş, Efrem, Mena, Yovakim, Abraham, Estefan, Marko, Ovaki, Dimyanos

² Çerçi Müslüman: Değirmenci (5), Bakırcı (5), Enfiyeci (3); Ahi Evran: Değirmenci 1; Çerçi Kefere; Değirmeci (3); Enfiyeci (4).

İslam ülkelerinde koruma altına alınan gayri Müslimler baş vergisi de denilen cizye ödemekle yükümlüydüler. Bu vergi bir nevi askerlik hizmetinin karşılığı olarak tahsil edilirdi (Ortaylı, s. 67). Osmanlı Devleti'nde şer'i hukuka uygun olarak kadın, çocuk, kör, malul, işsiz ve fakir kimseler dışında 14-75 yaş aralığında bulunanlar cizye ödemekle mükellefti. Şeyhülislam tarafından her yıl verilen fetva ile belirlenen cizye miktarları âlâ (zengin), evsat (orta halli) ve edna (fakir) olmak üzere üç gruba ayrılmıştı. Nüfus defterinin tutulduğu 1834 yılında cizye miktarları ednâ 15, evsat 30 ve âlâ 60 esedî kuruş olarak belirlenmişti (İnalçık, 1993, 46,47). Alınan cizye vergisi oranları o yörenin gelir düzeyi hakkında da bir fikir vermektedir.

Kütahya'da yaşayan ve cizye vergisi yükümlüsü olan Rum reayanın vergi seviyesine göre dağılımları ve oranları şu şekilde gerçekleşmiştir. (Tablo 4)

Tablo 4: Kütahya'da Rumların Ödedikleri Cizye Oranlarına Göre Dağılımı

Mahalle	Nüfus	Sabi	Oran %	Âlâ	Oran %	Evsat	Oran %	Edna	Oran %	Toplam Cizye	Oran %
Çerçi Müslüman	535	98	18	35	11	220	70	59	19	314	59
Çerçi Kefere	329	83	25	21	11	138	72	32	17	191	58
Ahi Evran	154	34	22	6	7	71	77	15	16	92	60
Lala Hüseyin	74	20	27	9	16	38	68	9	16	56	76
Toplam	1092	235	22	71	11	467	72	115	18	653	60

Toplamda 1.092 reayanın bulunduğu Kütahya'da cizye yükümlüsü 653 kişidir ve erkek nüfusun % 60'ını oluşturmaktadır. Sabi nüfus 235, cizyesi âlâ olan varlıklı kesim 71, cizyesi evsat olan orta gelirli 467, düşük gelir sahibi olan ve cizyesini edna seviyesinden ödeyenler 115 kişidir. Bu verilere göre reayanın % 72'si orta gelir düzeyine sahiptir. Gelir düzeyi yüksek olan Rumlar daha çok Çerçi Müslüman Mahallesi'nde toplanmıştır. Bu mahallede cizyesi âlâ olanların oranı %35'tir. Bunu % 21 lik bir oranla Çerçi Kefere Mahallesi takip etmektedir. Nüfus oranına göre en fazla cizye vergisine yükümlüsü Rum reaya % 76 ile Lala Hüseyin Paşa Mahallesi'nde yaşamaktadır.

4.2. Kütahya’da Yaşayan Katolikler

Kadıköy Konsili (451) kararlarını kabul etmeyerek ayrı ve bağımsız bir kilise olarak ortaya çıkan Ortodoks Rum ve Katolik Roma kiliseleri arasında tarih boyunca birlik oluşturma çabaları olmuş böylece kiliseler arasında iletişim kurulmuştur. Haçlı seferleri ve sonrasında Katolik misyonerler aracılığı ile Ermeniler arasında bu inancı benimseyenler ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat Ermeni topraklarının Osmanlı hakimiyetine girdiği dönemde bu topraklarda ayrı bir Katolik kilisesi olmadığı için Ermeniler tek bir patrik idaresi altında toplanmışlardı. 17. yüzyılın sonlarına doğru Katolik cemaatlerin sayısı arttı ve kapitülasyonlara bağlı olarak Fransa’nın hamiliğini üstlenmesi ile Katolikler farklı bir yapı içerisinde dini bağımsızlıklarını elde etmeye başladılar. Osmanlı Devleti kayıtlarında Ermeni milleti patriğe bağlı Ermeniler kastedilirken, Katolik Ermeniler, Rum ve Ermenilerden sonra Katolik milleti olarak yer almaya başladılar (Seyfeli, 2012, 146-150). 1250 tarihli Kütahya Reaya Nüfus Defterinde de Katolikler ayrı bir millet olarak kaydedilmişlerdi.

Kütahya’da toplam 373 Katolik reayadan %36’sı Küçük Orta, % 20’si Büyük Orta, % 16’sı Şehre Küstü mahallelerinde yaşamaktaydı. Balıklı, Hacı Ahmed ve Lala mahallerindeki Katoliklerin toplam oranları %26’dır. Ahi Mustafa ve Ahi Erbasan mahallerinde yaşayan halkın tamamına yakını Müslümandır. Ahi Mustafa Mahallesinde 185 Müslüman ve 3 Ermeni yanında bir baba ve oğul olmak üzere 2 Katolik kayıtlıdır. Ahi Erbasan Mahallesinde ise 166 Müslümana karşılık Katolik reaya sayısı sadece dört olarak tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi Terzilik yapan bir baba ile 1 yaşındaki oğludur. Nüfus defteri kayıtlarında yaşları yer alan 331 reayanın yaş gruplarına göre mahallere dağılımı ve oranları şöyledir: (Tablo 5)

Tablo 5: Kütahya’da Katoliklerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Mahalle	0-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	91-100	Toplam ³	En yaşlı
Ahi Mustafa	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	46
Ahi Erbasan	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	3	41

³ Yerleşik reaya toplamı.

Balıklı	6	8	6	6	2	2	0	0	0	0	30	58
Hacı Ahmed	10	7	7	4	4	1	0	0	0	0	33	53
Lala	11	9	5	6	2	1	0	0	0	0	34	53
Şehre Küstü	18	11	3	3	6	2	1	1	0	0	45	75
Büyük Orta	14	22	10	9	8	5	1	0	1	0	70	85
Küçük Orta	22	31	20	20	4	13	4	0	0	0	114	65
Toplam	83	88	52	48	28	24	6	1	1	0	331	
Oranı %	25	27	16	15	8	7	2	0	0	0	100	

Katoliklerin % 25'i 0-10 yaş arası çocuk, % 27'si 11-20 yaş arası ergenliğe yeni geçenlerden ve nüfus defterinde genç olarak tabir edilenlerden oluşmaktadır. 21-30 yaş grubunda % 16 olan oran, 31-40 yaş grubunda % 15 olmuştur. Fakat 40 yaş ve üzerinde oranlar % 2 ile % 8 arasında değişmektedir. En yaşlı Katolik reaya Büyük Orta Mahallesi'nde bulunan 85 yaşındaki Atbakıcı oğlu Agob veled Artin olmuştur.

Hacı Ahmed Mahallesi'nde 1 dilsiz, Büyük Orta Mahallesi'nde 1 dilsiz ve 2 mecnun, Şehre Küstü Mahallesi'nde 1 mecnun olmak üzere 5 engelli reaya kayıtlarda yer almaktadır. Şehre Küstü Mahallesi'nde 1 kişi de mefkud olarak kayıtlara geçmiştir.

Nüfus defteri kayıtlarında Katoliklerin 25'i ter bıyıklı, 48'i kara bıyıklı, 41'i sarı bıyıklı, 15'i kumral bıyıklı, 23'ü kır bıyıklı ve 5'i sakallıdır. 20 yaş üzeri 160 Katolik reyadan 25'i 15-20 yaş aralığında olan ve çocukluktan ergenliğe geçen ter bıyıklı tabir edilen kişilerden oluşmaktadır. Geriye kalan 127 kişi bıyıklıdır. Ter bıyıklılar dışında kalan yetişkinlerde bıyık bırakma oranı yaklaşık % 84'tür.

Katolikler arasında tercih edilen belli başlı aile isimleri her mahallede farklılık gösterebildiği gibi ortak olanlarda bulunmaktadır. Bu durum zaten az bir nüfusa sahip olan ve farklı mahallerde ikamet eden Katolikler arasında akrabalık ilişkisi olduğunun bir göstergesi kabul edilebilir. Aile isimlerinin mahallere göre dağılımı şu şekildedir.

Ahi Mustafa Mahallesi'nde; Arpacıoğlu, Ahi Erbasan'da; Ağyaroğlu, Tekeoğlu, Balıklı Mahallesi'nde; Şekeroğlu, Manuşoğlu, Kavakçıoğlu, Güleseroğlu, Çepeşoğlu, Ballıoğlu, Papazoğlu, Bacaksızoğlu, Çalıkoğlu, Hacı Ahmed Mahallesi'nde; Tekeoğlu, Kısacıoğlu, Güleseroğlu, Deliağaoğlu, Çubukoğlu, Lala Mahallesi'nde; Tekeoğlu, Kavakçıoğlu, Karakaşoğlu,

Malkonoğlu, İstanbulluoğlu; Şehre Küstü Mahallesinde Gökgözoğlu, Karabacakoğlu, Aksakallıoğlu, Büyük Orta Mahallesinde; Balıoğlu, Alganoğlu, Söylemezoğlu, Kavakçioğlu, Ayvazoğlu, Karagülleoğlu, Şekeroğlu, Çavuşoğlu, Küçük Orta Karahisarlıoğlu, Etmekcioğlu, Kelebekoğlu, Acemoğlu, Kavakçioğlu, Aydınçioğlu, Kısacıkioğlu, Gedikoğlu, Çubukoğlu, Altunoğlu, Boyacıoğlu, Aydınçioğlu, Aksakallıoğlu

Şahıs isimleri başta Artin, Agob, Karabet olmak üzere Ohannes, Hoseb, Bogos, Mihayil, Estepan, Sarkis, Abraham, Actor, Altun, Bedros, Kabril, Kigork, Kikorik, Kirkor, Maroros, Nikos, Rapayel olarak sıralanmaktadır. Katoliklerin kullandıkları isimler arasında yer alan “Bedros” Katolik Kilisesinin kuruluşuna işaret eden Resul Petrus’a ithafen kullanılır ve aynı zamanda Katolik Ermeni patriklerine ait bir unvandır. Bogos ismi de Resul Pavlus’dan dolayı yaygın olarak kullanılmıştır (Seyfeli, 148).

Katolik reaya arasında farklı mahalle ya da kasaba ve şehirlere göç edenler olmuştur. Ahi Erbasan Mahallesinde 1 kişi Büyük Orta Mahallesine nakil gitmiştir. Hacı Ahmed Mahallesinden 2 kişi Küçük Orta Mahallesine nakil olmuş, 1 kişi borcundan dolayı firar etmiş, 1 kişi Aydın taraflarında bulunmaktadır. Lala Mahallesi’nden 2 kişi Küçük Orta Mahallesine nakil olmuştur. Şehre Küstü Mahallesi’nden 8 kişi Küçük Orta Mahallesine, 3 kişi Lala Mahallesine gitmiştir. Küçük Orta Mahallesinden İstanbul’a ikisi Papaz olmak üzere 3 kişi, Büyük Orta Mahallesine 9 kişi, Lala Mahallesine 1 kişi, Şehre Küstü Mahallesine 6 kişi olmak 19 kişi nakil gitmiştir. Büyük Orta Mahallesi’nden 8 kişi Küçük Orta Mahallesine, 3 kişi Balıklı Mahallesine, 2 kişi Hacı Ahmed Mahallesine nakil gitmiştir. Katolikler arasında İstanbul’a gidenler dışında Kütahya dışına nakil olan olmamıştır.

Cizye mükellefi olan reaya sayısı 208 kişidir ve nüfusun % 56’sını oluşturmaktadır. Bunların % 23’ü âlâ, % 42’si evsat ve % 35’i evsat düzeyinde vergi ödemektedir. Katoliklerin yaşadıkları mahallelere göre dağılımı ve cizye miktarları Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Kütahya’da Katoliklerin Ödedikleri Cizye Oranlarına Göre Dağılımı

Mahalle	Nüfus	Sabi	Oran %	Âlâ	Oran %	Evsat	Oran %	Edna	Oran %	Toplam Cizye	Oran %
Ahi Mustafa	2	1	50	0	0	0	0	1	100	1	50
Ahi Erbasan	4	1	25	1	50	1	50	0	0	2	50
Balıklı	30	4	13	2	9	11	50	9	41	22	73
Hacı Ahmed	33	7	21	5	29	7	41	5	29	17	52
Lala	36	6	17	3	17	10	56	5	27	18	50
Şehre Küstü	58	14	24	5	21	9	38	10	42	24	41
Büyük Orta	76	10	13	9	19	17	36	21	47	47	62
Küçük Orta	134	15	11	22	29	33	43	22	29	77	57
Toplam	373	58	16	47	23	88	42	73	35	208	56

Katolikler içerisinde cizye mükellefi reaya oranının en yüksek olduğu mahalle % 73 ile Balıklı Mahallesidir. Bunu % 62 ile Büyük Orta Mahallesi ve %57 ile Küçük Orta Mahallesi takip etmektedir. Ahi Mustafa Mahallesi’nde iki Katolik reaya bulunmakta olup bunun birisi sabidir. Ahi Erbasan Mahallesi’nde ise biri sabi olmak üzere 4 Katolik reaya kaydedilmiştir. Bu mahallerde her iki kişiden birisi cizye ödemekle mükelleftir. Cizye mükellefi oranı en düşük olan mahalle ise % 41 ile Şehre Küstü Mahallesi olmuştur. Kütahya genelinde Katolik reayanın % 56’sı cizye mükellefidir. Cizye mükellefleri içerisinde % 47 âlâ, % 42 evsat, % 35 edna yer almaktadır.

Cizye yükümlüsü olan Katolik reayanın 189’u bir meslek sahibidir. Meslek grupları içerisinde en yaygın olanı terzilikdir. Bir meslek ile meşgul olan erkek nüfusun % 70’i terzilik yapmaktadır.

Katolikler arasında kuyumculuk ve attarlık yaygın olan diğer meslek gruplarıdır. Hacı Ahmed Mahallesi’nden Saatçi Rapayel’in Millet Kocabaşı olduğu Katolikler arasında 3 hekim ve 4 papaz bulunmaktadır. Katolik reayanın yaptıkları meslekler ve mahallelere göre dağılımı Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Kütahya’da Katolik Reayanın Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Mahalle	Terzi	Kuyumcu	Attar	Bazergân	Çerçi	Yağlıkçı	Boyacı	Fincancı	Papaz	Lüleci	Yağcı	Hekim	Diğer ⁴	Toplam
Ahi Mustafa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Ahi Erbasan	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2
Balıklı	6	2	2	3	3	-	-	2	-	-	-	-	3	21
Hacı Ahmed	6	1	1	2	2	1	2	-	-	-	-	-	2	17
Lala	4	4	2	1	-	-	-	-	-	1	-	-	1	13
Şehre Küstü	4	3	7	1	1	-	-	1	-	1	-	-	1	19
Büyük Orta	23	5	2	3	2	5	-	1	-	-	-	2	1	44
Küçük Orta	26	11	12	7	-	-	4	1	4	1	3	1	2	72
Toplam	70	26	26	17	8	7	6	5	4	3	3	3	11	189
Oran %	37	14	14	9	4	4	3	3	2	2	2	2	6	100

4.3. Kütahya’da Yaşayan Ermeniler

Kütahya’da toplam 963 Ermeni reaya yaşamakta olup, bunların en yoğun oldukları mahalleler Lala Hüseyin Paşa ve Büyük Orta mahalleleridir. Ahi Mustafa mahallesinde ise sadece 3 Ermeni vardır. Ermeniler arasında en yaşlısı Balıklı mahallesinde yaşayan 100 yaşındaki Balbanoğlu Karabet veled Ohannis’tir. Yaş gruplarına göre erkeklerin % 52’si 20 yaş ve altındadır. 20-40 yaş aralığında olanların oranı % 28’dir. 40-60 yaş aralığında % 17 erkek reaya vardır. 60 yaş üzeri oran sadece % 3’tür⁵. 20’li yaşlardan sonra nüfus oranlarının azalması çocuk ve genç yaşta ölümlerin yaygın olduğunu göstermektedir. Özellikle 50 yaş üzeri erkek nüfus çok düşüktür. Sabi sayısının 217 olduğu Ermenilerin yaşlarına göre mahallere dağılımı ve oranları Tablo 8’de gösterilmiştir.

⁴ Ahi Mustafa: Kapıcı (1); Balıklı: Seraydar (1), Kavakçı (1), Saatçi (1); Hacı Ahmed: Kapıcı (1), Saatçi (1); Lala: Duhancı (1); Şehre Küstü: Duhancı (1); Büyük Orta: Duhancı (1); Küçük Orta: Duvarcı (1), Duhancı (1).

⁵ Yaşlara göre dağılım oranlarının hesaplanmasında nakil olan reaya dikkate alınmamıştır. Deftere kayıtlı ve yerleşik olan 882 reaya göre oranlar hesaplanmıştır.

Tablo 8: Kütahya'da Ermenilerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Mahalle	0-1	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	91-100	Toplam ⁶	En yaşlı
Ahi Mustafa	1			1							2	31
Bölücek	13	5	7	0	4	3	-	-	-	-	32	55
Hacı Ahmed	20	12	9	4	9	4	1	1	-	-	60	75
Balıkli	10	17	13	12	5	3	3	0	0	1	64	100
Küçük Orta	27	16	12	10	7	3	0	1	-	-	76	75
Ahi Erbasan	33	23	20	9	10	10	1	-	-	-	106	65
Şehre Küstü	32	38	19	25	21	7	2	1	-	-	145	75
Büyük Orta	42	51	18	25	21	12	10	1	-	-	180	80
Lala	71	51	31	27	24	11	2	-	-	-	217	68
Toplam	249	213	129	113	101	53	19	4	-	1	882	
Oranı %	28	24	15	13	11	6	2		1		100	

Yerleşik 882 Ermeni'nin 345'i 15 yaş ve altıdır. Geriye kalan 537 Ermeni'nin 26'sı henüz ergenlik çağına girmiş ter bıyıklı olarak nitelendirilen gençlerden oluşmuştur. Yetişkinlerin 279'u bıyıklı, 64'ü sakallıdır. Bıyıklılardan 115'i kara bıyıklı, 63'ü sarı bıyıklı, 75'i kumral bıyıklıdır. Orta yaş ve üzeri olan 26 kişi de kır bıyıklı olarak kaydedilmiştir. Yetişkinlerin yaklaşık %52'si bıyıklıdır.

Abazaoğlu, Alagözoğlu, Amiroğlu, Arslanoğlu, Aydıncioğlu, Arpacioğlu, Ayucuoğlu, Barmaksızoğlu, Çığırganoğlu, Çolakoğlu, Ebeoğlu, Güllüoğlu, Gökgözoğlu, Gözümoğlu, Horozoğlu, İstanbulluoğlu, Karakaşoğlu, Keloğlanoğlu, Kıtmiroğlu, Kodanoğlu, Küçükkoğlu, Mısırlıoğlu, Mumcuoğlu, Peştemalcioğlu, Saatçioğlu, Sarıoğlu, Solakoğlu, Söylemezoğlu, Uykucuoğlu gibi aile isimlerinin kullanıldığı Ermeniler arasında yaygın olan isimler şunlardır; Actor, Agob, Artin, Estepan, Karabet, Kirkor, Kigorik, Maroros, Mıgırdic, Penos, Ohannes, Sarkis isimleri Ermeni reaya arasında en yaygın olarak tercih edilen isimlerdir.

Reaya nüfusun kaydedildiği defterlerde her mahallenin sonunda 1246-1250 yılları arasında vefat edenlerin isimleri ve vefat tarihleri belirtilmiştir. Son üç yıldaki ölümlere göre 1249 senesindeki ölümlerde % 50'ye yakın bir artış görülmüştür. Ermenilerin yaşadığı mahallelerde 1246 yılında 4, 1247 yılında 17, 1248 yılında 9 ve 1249 yılında 46 olmak üzere dört yılda 76 ölüm vakası

⁶ Yerleşik reaya toplamı.

kaydedilmiştir.

Cizye mükellefi olan 525 Ermeni reayanın % 8'i âla, %56'sı evsat, % 37'si edna seviyesindedir ⁷. Cizye mükellefleri içerisinde âla olan 40 kişiden 10'u yani %25'i Hacı Ahmed mahallesinde bulunmaktadır. Bunu 9 kişi ve yaklaşık % 23'lük oranla Şehre Küstü mahallesi, % 18'lik oranlarla Büyük Orta ve Lala mahalleri takip etmektedir. Sadece iki kişinin kayıtlı olduğu Ahi Mustafa mahallesindeki Ermeniler orta gelir düzeyine sahiptir. Orta gelir düzeyine sahip Ermenilerin en yoğun olduğu mahaller Balıklı, Bölücek, ve Ahi Erbasan mahalleridir. Hacı Ahmed mahallesinde yaşayan Ermenilerin % 10 cizyesini âla olarak öderken, cizyesi evsat ve edna olanların her biri % 36'lık bir orana sahiptir. Bu mahallede yaşayanların % 18'i sabi oldukları için cizyeden muaftır. Ermenilerin mahallere göre ödedikleri cizye miktarlarının dağılımı şu şekildedir:

Tablo 9: Kütahya'da Ermenilerin Ödedikleri Cizye Oranlarına Göre Dağılımı

Mahalle	Nüfus	Sabi	Oran %	Âla	Oran %	Evsat	Oran %	Edna	Oran %	Toplam Cizye	Oran %
Ahi Mustafa	3	1	33	0	0	2	100	0	0	2	67
Bölücek	32	8	25	1	6	11	65	5	29	17	53
Hacı Ahmed	64	18	28	10	28	13	36	13	36	36	56
Balıklı	70	8	11	0	0	34	72	13	28	47	67
Küçük Orta	81	25	31	3	9	18	51	14	40	35	43
Ahi Erbasan	110	24	22	3	5	40	63	20	32	63	57
Şehre Küstü	160	26	16	9	10	53	58	29	32	91	57
Büyük Orta	220	38	17	7	6	54	47	55	47	116	53
Lala	223	69	31	7	6	68	58	43	36	118	53
Toplam	963	217	23	40	8	293	56	192	37	525	70

Kütahya mahallerinde Ermeniler içerisinde 4 mefkud, 4 alil, 5 sağır, 2 dilsiz, 3 total ve 5 borcundan dolayı firar etmiş kişi kayıtlara geçmiştir. Toplamda 94 kişi de buldukları mahallerden başka mahalle ya da şehirlere nakil gitmişlerdir. Nakil veren mahalleler ve gittikleri yerler şöyle sıralanmaktadır

⁷ Cizye gelirlerinin seviyelerine göre oranlarının tespitinde, âla, evsat ve edna seviyesinde vergi ödeyenlerin, cizye mükellefi olan toplam reaya sayısı ile oranı hesaplanmıştır.

(Tablo 10).

Tablo 10: Kütahya’da Ermenilerin Yer Değiştirme Durumları

Nakil Veren Mahalle/ Sayısı	Nakil Olunan Mahalle/Kasaba/Şehirler
Ahi Erbasan (9)	Büyük Orta 2, Bölücek 2, Lala 3, Hacı Ahmed 2.
Hacı Ahmed (4)	Şehre Küstü 3, Tavşanlı Nahiyesi 1;
Küçük Orta (9)	Büyük Orta 3, Balıklı 1, Şehre Küstü 1, Lala 3, İstanbul 1;
Balıklı (5):	Büyük Orta 1, Tavşanlı nahiyesi 3, Ürgüp Kazası 1;
Şehre Küstü (21)	Lala 3, Küçük Orta 1, Büyük Orta 3, Balıklı 2, Tavşanlı Nahiyesine 5, Bilecik Kazası 1, Kirmasti Kazası 4, Mihaliç Kazası 1, İstanbul 1;
Büyük Orta (32)	Ahi Erbasan 5, Şehre Küstü 3, Küçük Orta 5, Lala 6, Ahi Evran 3, Simav Kazası 1, Eskişehir 1, İzmir 2, Manisa 1, İstanbul 3, Adaya 2;
Lala Mahallesinden (14)	Büyük Orta 1, Küçük Orta 2, Şehre Küstü 1, Ahi Evran 3, Bölücek 3, Emet Kazası 2, Bilecik 1, Ankara 1.

En çok göç veren mahalle 32 reaya ve % 15 oranla Büyük Orta Mahallesi olmuştur. Bunu % 13 ile Şehre Küstü, % 11 ile Büyük Orta, % 8 ile Ahi Erbasan, % 7 ile Balıklı ve % 6 ile Hacı Ahmed mahalleleri takip etmiştir⁸. Bu göçler arasında ferdi olarak göç edenler olduğu gibi baba ve çocukları, kardeşi olmak üzere aile olarak göç edenlerde vardır. Bu şekilde toplam göç eden aile sayısı 21 olmuştur.

Göç alan mahalleler şöyle sıralanmaktadır: Lala (15), Ahi Erbasan (11), Büyük Orta (10), Küçük Orta (8), Şehre Küstü (8), Bölücek (5), Balıklı (3), Hacı Ahmed (2). Kütahya’ya bağlı olan kaza ve nahiyelerden Tavşanlı nahiyesine (9), Emet kazasına (2) ve Simav kazasına (1) göç olmuştur. Kütahya’nın yakın çevresinde bulunan Bilecik’e (2), Eskişehir’e (1) ve Mihaliç’e (1), Kirmasti’ye⁹ (1) göç gerçekleşmiştir. Ayrıca Manisa (1), Ürgüp (1), Ankara (1), İzmir (2), İstanbul’a (5) gidenler olmuştur. Kütahya’da 1834 yılı kayıtlarına göre Ermeni reaya göçlerinin daha çok kendi mahalleleri arasında geçirgenlik göstermiş olması, ekonomik ve sosyal açıdan Kütahya’da yaşayan reayanın çok fazla sıkıntı yaşamadığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ermenilerin önemli bir

⁸ Göç edenlerin oranları tespit edilirken mahallede bulunan toplam erkek reyanın göç eden erkek reaya göre oranı dikkate alınmıştır.

⁹ Bursa’nın Mustafa Kemal Paşa ilçesinin eski adı.

kısmı bir meslek sahibidir. Bu mesleklerin mahallelere göre dağılımı şu şekildedir: (Tablo 11)

Tablo 11: Kütahya’da Ermenilerin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Mahalle	Terzi	Fincancı	Kuyumcu	Eskici	Çerçi	Duvarcı	Hekim	Attar	Düğmec	Bazergâ	Dülger	Boyacı
Ahi Mustafa	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bölücek	2	5	1	3	-	-	-	1	-	-	2	-
Hacı Ahmed	12	-	7	3	-	-	-	1	1	2	1	1
Balıkli	19	5	5	1	-	-	-	-	-	-	-	5
Küçük Orta	11	2	6	2	-	-	-	1	-	1	-	1
Ahi Erbasan	15	10	9	4	2	2	2	2	2	-	1	-
Şehre Küstü	41	5	6	4	1	-	2	-	2	5	1	-
Büyük Orta	43	5	14	12	3	1	-	1	7	2	1	4
Lala	25	32	11	10	2	2	-	3	1	-	1	1
Toplam	170	64	59	39	8	5	4	9	13	10	7	12

Ermeni reaya arasında en yaygın meslek sahipleri terziler, fincancılar, kuyumcular ve eskicilerdir. 525 cizye mükellefi Ermeni reayadan %32’si terzi, %12’si fincancı, %11’i kuyumcu, % 7’si eskicidir. Bu meslek grupları % 62’lik bir oran oluşturmaktadır. Geriye kalan % 38 içerisinde düğmeci, boyacı, bazergân¹⁰, attar¹¹, çerçi¹², dülger¹³, çamurcu, duhan¹⁴ kıyııcı, ayakkabıcı, berber, seraydar¹⁵, dellak¹⁶, kalaycı, kilitçi, iplikçi gibi meslek grupları yer almaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti’nin demografik yapısı ile ilgili sağlıklı tespit yapmayı zorlaştıran etkenlerden birisi bu alanda güvenilir bilgilere tam olarak

¹⁰ Bezirgân, tacir (Develioğlu, 1982, s. 92).

¹¹ Aktar, Güzel kokular, iğne iplik vb. satan kimse (Develioğlu, 1982, s. 65).

¹² Köy, Pazar vb. yerlerde dolaşarak ufak tefek tuhafiyeye eşyası satan kimse (Güncel Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr/ 11.10.2018).

¹³ Yapıların kaba ağaç işlerini, tahta işlerini yapan kimse, Güncel Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr/ 11.10.2018).

¹⁴ Tütün, duman (Develioğlu, 1982, s. 226).

¹⁵ Ayvaz; Büyük yerlerde yemek ve sofraya bakana kimse (Develioğlu, 1982, s. 1126).

¹⁶ Tellak; hamamda müşterileri keseleyip yıkayan kimse (Develioğlu, 1982, s. 206).

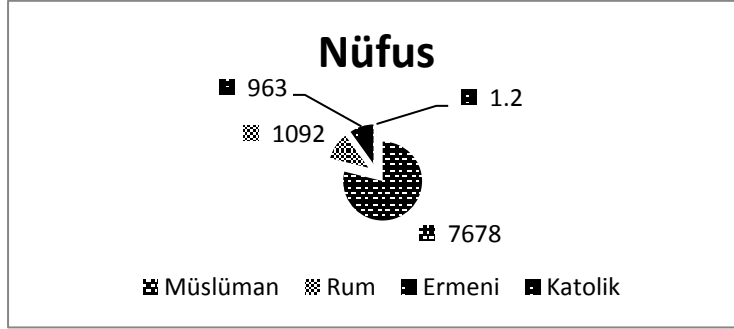
ulaşılamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Güvenilir ve ayrıntılı bilgiler Tanzimat dönemi ile birlikte elde edilmeye başlanmış 19. yüzyıla ait nüfus kayıtlarındaki eksiklikler bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderilmeye başlayınca araştırmacıların bu alana yönelik çalışmaları yoğunlaşmıştır. Önceki dönemlere ait tahrir kayıtlarındaki verilerden hareketle çeşitli katsayılar belirleyerek ya da Avrupalı seyyah ve gözlemcilerin tespitine dayanarak yapılmaya çalışılan nüfus tahminlerinin yerini daha somut veriler almaya başlamıştır (Elibol, 2007).

1831 yılı nüfus sayımının tamamlanmasından sonra her altı ayda bir yapılan yoklamalarla nüfus yapısında meydana gelen değişiklikler tespit edilmeye çalışılmış ayrıca Yoklama Boğçası tabir olunan bu defterlerin icmalleri hazırlanarak asker celbi ve vergi tahsili için kullanılmak üzere ilgili birimlere havale edilmişlerdir. Devletin tebaası ile ilişkilerini daha sağlıklı yürütmesine ve isabetli karar almasına imkân sağlaması açısından önemlidir (Aydın, 1990, s. 93, 97).

1520 yılında Kütahya'da yaşayan toplam 202 gayrimüslim haneden 145'nin Ermeni, 26 sının Rum ve 15'i Yahudi olduğu bilinmektedir. (Varlık, 2002, s.582) Fakat 1671 yılında Kütahya'ya gelen Evliya Çelebi, *Kadîm-i eyyâmdan berü Yahûd tâ'ifesi yokdu. Ticaret edüp giderler, tavattun etseler ölürler, aceb hikmettir* diyerek Kütahya'da bulunan Yahudilerin meskûn olmayıp ticaret amacıyla buraya geldiklerini belirtmiştir (Evliya Çelebi, 2005 s.14). 1834 yılı nüfus defterlerinde yer alan kayıtlara göre de Müslümanlar ile birlikte Rum, Katolik ve Ermeni reayaların yaşadığı Kütahya'da Yahudiler bulunmamaktadır. sadece Müslümanların ve Rumların yaşadığı mahalleler bulunmakla birlikte yalnızca Katolik ve Ermenilere ait mahalle yoktur. Lala Hüseyin Mahallesinde dört millet bir arada iskân edilmiştir. Çerçi Kefere Mahallesinde ise yalnızca Rumlar yaşamaktadır. Küçük Orta ve Büyük Orta mahalleleri Katolik ve Ermenilerin bir arada yaşadığı Müslüman ve Rumların bulunmadığı mahallelerdir. Çerçi Müslüman ile Ahi Evran mahallelerinde Müslüman ve Rum ahali bulunmaktadır. Ahi Mustafa, Ahi Erbasan, Hacı Ahmet, Balıklı ve Şehre Küstü mahallelerinin sakinleri Müslüman, Katolik ve Ermenilerdir. Bölücek Mahallesinde ise Müslüman ve Ermeni ahali birlikte yaşamaktadır.

1834 yılına ait olan 1622 numaralı nüfus defteri kayıtlarına göre Kütahya'da Rum, Katolik ve Ermenilerden oluşan toplam 2438 reyanın 1092'si Rum, 963'ü Ermeni ve 373'ü Katoliktir. Aynı dönemde Kütahya merkez mahallelerinde 7.678 Müslüman erkek nüfus yaşamaktadır. Kütahya'nın etnik ve dinî yapısına göre nüfus dağılımı Şekil-1'de gösterilmiştir.

Şekil 1 : Kütahya’da Etnik ve Dinî Yapıya Göre Nüfus Dağılımı

Reaya nüfusun yaşlara göre dağılımına baktığımızda oranlar, Rumlarda 0-20 yaş arası ortalama % 53, Ermenilerde ve Katoliklerde % 52’dir. 20–40 yaş arasında Rumlarda bu oran % 33’e, Ermenilerde % 28’e, Katoliklerde ise % 31’e düşmektedir. Rumların 40 yaş ve üzeri nüfus oranı % 15’tir, Ermenilerin % 20, Katoliklerin ise % 17’dir. Yaşlı nüfus oranı her üç toplum kesiminde azalmaktadır.

Mesleklere göre dağılıma baktığımızda Rumlar, Ermeniler ve Katolikler arasında en yaygın mesleğin terzilik olduğu görülmektedir. Ermeniler ve Katolikler arasında ikinci sırada yaygın olan meslek kuyumculuk olarak tespit edilmiştir.

Reaya nüfus içerisinde Ermenilerin % 70’i cizye vergisi öderken bu oran Rumlarda % 60, Katoliklerde ise % 56 olarak gerçekleşmiştir. Cizyesi âlâ olanlar arasında birinci sırada % 70 ile Katolikler yer almaktadır. Nüfusu Ermeni ve Rum reayaya göre az olmakla birlikte Katoliklerin ortalama geliri daha yüksektir.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde, *Defatir ve Cedavik Katoloğu*’nda bulunan *1247 Senesinde Memalik-i Mahruse-i Şahânedede Mevcud Nüfus Defteri* adlı bir el yazması defter Enver Ziya Karal tarafından 1997 yılında yayımlanmıştır. Bu defterde 1831 yılında Kütahya’da 33 mahallede 16 medrese, 6 han ve 3629 konut bulunduğu kaydedildikten sonra toplam nüfus erkek 7126 olarak gösterilmiştir. Bu sayının içerisinde 729 misafir bulunmaktadır. Ayrıca bu sayıya dâhil edilmeyen 157 asker ile 22 muhacir vardır (Karal 1997, s. 165). Musa Çadircı tarafından 1831 nüfus sayımına göre erkek nüfusun iki ile çarpılması suretiyle bir nüfus tahmini yapılmıştır. Bu tahmine göre Kütahya kent merkezinin nüfusu 17.000 kişidir (Behar, 2011, s. 25). 1834 tarih ve 1619 sayılı Kütahya Müslüman nüfus defterine göre de erkek nüfus 7.678 olup iki ile çarpımı sonucu nüfusu 15.356 olmaktadır. Aynı dönemde reaya nüfus toplamı 2.428’dir. Bunu

da iki ile çarpıp Müslüman nüfusa eklediğimizde kent nüfusu 20.212 olarak hesaplanabilir.

Yine 1831 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Anadolu'da 1.939.235 Müslüman, 230.499 reaya olmak üzere toplam nüfus 2.169.734'tür ¹⁷ (Behar, 2011, s. 23). Bu verilere göre Kütahya'da yaşayan nüfus Anadolu'da yaşayan toplam nüfusun yaklaşık %1'ni oluşturmaktadır. Aynı şekilde Kütahya'daki reaya nüfusun da Anadolu'daki toplam nüfus içindeki oranı % 1 civarındadır.

16. yüzyıl Kütahya'sında Müslümanlardan sonra ikinci büyük millet olan Ermenilerin sayısı Rumlara göre giderek azalmıştır. 1830'larda Ermeni kilisesinden ayrılan Katolik Ermeniler 1834'te Ermenilerin yaklaşık üçte biri kadardır. Osmanlı Devleti'nde 1844'te Hıristiyanlar arasında mezhep değiştirme yasağı kalkmış olmasına rağmen Kütahya'da yaşayan Ermeni yöneticiler kendi cemaatlerinden birinin Katolik olmasını engellemek için Katolikler üzerinde baskı kurmaktan çekinmemişlerdir. Kütahya'da sayıları az olmakla beraber Protestan Ermeniler de bulunmaktadır. Bu mezhebe mensup olanlar hem Ermenilerden hem de Rumlardan tepki almışlardır. Protestan Ermeniler ayrı bir millet olma hakkını 1850 yılında elde edebildikleri için 1834 tarihli nüfus defterinde Katolik ve Ermeniler ayrı milletler olarak gösterildiği halde Protestan Ermenileri bu kayıtlardan tespit etmek mümkün olmamıştır. Tüm Osmanlı ülkesinde olduğu gibi Kütahya'da da Hıristiyan nüfus I. Dünya Savaşı sonrası olaylardan etkilenmiş ve savaş sırasında işgal kuvvetlerine destek veren Rumlara tamamına yakını şehri terk etmişlerdir (Türkan, 2014).

6. KAYNAKÇA

- Aydın M. (1990). Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, 28-30 Haziran 1989, Bildirilerinden Ayrı Basım*, İstanbul 1990. (81-106).
- Aydın M. (2016). Avarız Defterlerine Göre 17. Yüzyılda Kütahya, *Dumlupınar Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 199-232.
- Barkan Ö. L. (Ocak, 1940). Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 2, Sayı I, 23-59.
- Behar C. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin Nüfusu, 1500-1927*, Ankara.
- BOA, Nüfus Defterleri, (NFS.d.) 1619/ 1622.
- Bozkurt N. (2018). *Kütahya 1842-1843 (Müslüman Nüfus ve Sosyal Yapı)*,

¹⁷ Cem Behar s. 23' te toplama hatası yapılarak nüfus toplamları 1.393.236 Müslüman, 230.519 Reaya olmak üzere toplam 2.170.847 olarak gösterilmiştir.

Ankara.

Çimen A (2012). Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri, *Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, 183-216.

Develioğlu F. (1982). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara.

DİA. (2002). Kocabaşı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*- 26. Ankara, 140-141.

Elibol N. (2007). Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.12/2, 135-160.

Evlîya Çelebi, (2005) *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi IX. Kitap*, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul.

Güncel Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr/ 11.10.2018.

Güneş M. (2014). Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili, *Akademik Bakış*, 8, S.5, (221–240).

İnalcık H. (1987), *Hicri 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arnavid*, TTK Ankara.

İnalcık H. (1993). Cizye, Osmanlılarda Cizye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8, İstanbul, 45-48.

Karal, E. Z. (1997). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara.

Koç Y. (2007). Nüfus/Osmanlı Dönemi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*-33, İstanbul, 294-299.

Ortaylı İ. (2005). Millet, Osmanlılarda Millet Sistemi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*-30, İstanbul 66-70.

Öz M. (2007). Reâyâ, *TDV İslâm Ansiklopedisi*-34, İstanbul 490-493.

Öz M. (2010). Tahrir, *TDV İslâm Ansiklopedisi*- 39, İstanbul, 425-429.

Seyfeli C. (2012). Osmanlı Devlet Salnamelerinde Katolik Ermeniler (1847–1918). *Cyprus International University, folklor/edebiyat*, 18, sayı: 69, 145-182.

Türkân A. (2014). Tanzimat'tan Sonra (1839) Kütahya'daki Hıristiyanların Dinî-İdarî Durumları ve Yaşadıkları Tartışmalı Meseleler, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kütahya Özel Sayısı Kasım 2014*, 111-136.

Umumî Nüfus Tahriri (1929), Fasikül III, Usuller Kanun ve Talimatnameler, Neticelerin Tahlili Ankara.

Uzunçarşılı İ. H. (1932). *Kütahya Şehri*. İstanbul.

Varlık M. Ç. (1980). *16. Yüzyılda Kütahya Sancağı*. Erzurum.

Varlık M. Ç. (2002). Kütahya. *TDV İslâm Ansiklopedisi*-26, Ankara, 580-584.

Yıldız H. D. (1981). *Kütahya'nın Tarihçesi*. Kütahya, İstanbul. 35-51.